

Bodleian Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 982, vr. 1-98) tesbit edilebilen bu mesnevi geniş bir incelemeyle birlikte Ömer Okumuş tarafından neşre hazırlanmıştır (bk. bibl.). Süheylî'nin kaynaklarda varlığı belirtilen Türkçe divanı henüz bulunamamıştır. Mevcut Türkçe şiirleri bir gazelle iki beyitten ibarettir (Devletşah, s. 575; Ali Şîr Nevâî, s. 57, 230).

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmeddin Ahmed Süheylî, *Divân* (haz. Ömer Okumuş, doktora tezi, 1352 hş.), Dânişgâh-ı Tahrân Dânişgede-i Edebiyyât; *Nizâmeddin Ahmed Süheylî'nin Laylı u Mecnûn'u: İnceleme-Metin* (haz. Ömer Okumuş, doçentlik tezi, 1982), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi; Devletşah, *Tezkire* (nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran 1337 hş., s. 575, 579; Mîrhând, *Ravzatü's-ş-şafâ*, VII, 77, 171-173, 242-259; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (trc. M. Fahrî-yi Herâtî – Hakîm Şah Kazvînî, nşr. Ali Asgar-ı Hikmet), Tahran 1323 hş., s. 56-57, 230; Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî, *Envâr-ı Süheylî*, Tahran 1343 hş., s. 8; Hüseyin Baykara, *Risâle* (a.mlf.), *Divân* içinde, nşr. M. Ya'kûb Vâhidî-i Cûzcânî), Kâbil 1346 hş./1968, s. 221; Hândmîr, *Ḥabîbü's-sîyer* (nşr. M. Debrî-i Siyâkî), Tahran 1333 hş., IV, 159, 239-241; Sâm Mirza, *Tuḥfe-i Sâmi* (nşr. Rükneddin Hümayûn Ferruh), Tahran 1346 hş., s. 181-182, 339; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Hasan Sâdât Nâsîrî), Tahran 1336 hş., I, 18-19; Kudretullah Han Gûpâmevî, *Tezkire-i Netâ'icü'l-efkâr*, Bombay 1336 hş./1957, s. 327-328; Ethé, *Catalogue*, I, 639; M. Ali Müderris, *Reyhânâtü'l-edeb*, Tebriz 1347 hş., III, 100-101; Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî*, Ankara 1965-68, I, 69; III, 218-219; Hücetî, "Süheylî-i Çâğatâyî", *Dânişnâme-i Edebi Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, III, 541-542; Ömer Okumuş, "Nizâmeddin Ahmed Süheylî'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti", *MÎK*, sy. 60, Ankara 1988, s. 17-21.



ÖMER OKUMUŞ

SÜHREVERDÎ, Ebû'n-Necîb

(أبو النجيب السهروردي)

Ebû'n-Necîb Ziyâüddin Abdülkâhîr b. Abdillâh b. Muhammed b. Ammûye el-Bekrî es-Sühreverdi (ö. 563/1168)

Sûfî, fakih ve muhaddis.

490 (1097) yılı civarında İran'ın Cibâl bölgesindeki Sühreverd kasabasında doğdu. Hz. Ebû Bekir'in neslinden olduğu için Bekrî ve Kureşî nisbeleriyle de anılır. Muhtemelen ilk tahsilini melekettekinde yaptıktan sonra İsfahan'a gidip Ebû Ali el-Haddâd'dan hadis dersleri aldı. 507 (1113) yılı civarında Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi'nde Es'ad Mihîni'den Şâfiî fıkıhı, Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî, Ebû Ali Muhammed b. Saîd b. Nebhân gibi âlimlerden hadis dersleri aldı. Ayrıca fıkıh, fıkıh

usulü ve kelâm ilmiyle ilgili birçok kitap okudu, Vâhidî'nin *el-Vasîṭ fi't-tefsir*'ini ezberledi. Bu yıllarda Bağdat'ta bir tekke de şeyh olan amcası Kâdî Vecîhüddin Ömer b. Muhammed kendisine sûfî hırkası giydirdi. Yirmi beş yaşlarında iken tamamen zühed hayatı yaşayabilme düşüncesiyle medreseden ayrılmış dönemin ünlü sûfisi Ahmed el-Gazzâlî'ye mürid olmak için İsfahan'a gitti. Orada ağır riyâzetler yaptı, dağlarda dolaştı. Bir ara hacca gitti. Tekrar Bağdat'a döndüğünde Abdülkâdir-i Geylânî'nin şeyhi Muhammed b. Müslim ed-Debbâs'a intisap etti. Önemli eseri *Âdâbü'l-mürîdîn*'in şârihlerinden Ali el-Kârî, Ebû'n-Necîb'in ilk mânevî fethinin Debbâs'ın yanında gerçekleştiğini söyler (*Fethu ebvâbi'd-dîn*, vr. 2^a). Murtazâ ez-Zebîdî, onun ayrıca babası Abdullah'tan ve Abdülkâdir-i Geylânî'den hilâfet aldığını kaydeder (*İkcd*, s. 75; *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 208).

İcâzet aldıktan sonra müridleri ve talebeleriyle Dicle nehrinin kenarında bir harabele kalarak tedris ve irşad faaliyetlerini birlikte sürdüren Ebû'n-Necîb zamanla meşhur oldu ve sultanların itibar ettiği bir kişi konumuna geldi. Bu harabenin bulunduğu yere bir tekke (ribât), yanına da bir medrese yapıldı. Zehebî diğer müelliflerin aksine iki ribâtın yapıldığını kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 477). Bu dönemde sultanın ya da halifenin gazabına uğrayanlar onun dergâhına sığınıyorlardı. Abbâsî Halifesi Râşid-Billâh'ın 27 Zilkade 529'daki (8 Eylül 1135) biat merasimine katıldığı ve halifeye önemli nasihatlerde bulunduğu belirtilmektedir (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 28).

Ebû'n-Necîb, 27 Muharrem 545'te (26 Mayıs 1150) Nizâmiye Medresesi'ne başmüderris tayin edildi; burada fıkıh ve hadis dersleri verdi. Abbâsî Halifesi Muktefî-Liemrillâh ile Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar arasında yaşanan gerginliğin ardından sultanın vefatı üzerine Receb 547'de (Ekim 1152) medreseyi bırakmak zorunda kaldı. Sultanın yakın adamı olarak görüldüğü için 1153'te halifenin emriyle tutuklanıp kırbaçlandı ve bir müddet hapiste kaldı. 557'de (1162) Musul üzerinden Dimaşk'a, oradan da Kudüs'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrıldı. Dimaşk'ta kendisini Sultan Nûreddin Mahmud Zengî karşıladı. Sultanla Kudüs kralı arasındaki çatışma yüzünden Dimaşk'tan ileriye gidemedi. Orada kaldığı kısa süre içinde hadis halkaları, zikir ve sohbet meclisleri teşkil ettikten sonra Bağdat'a döndü. Bağdat'ta vefat etti ve Dic-

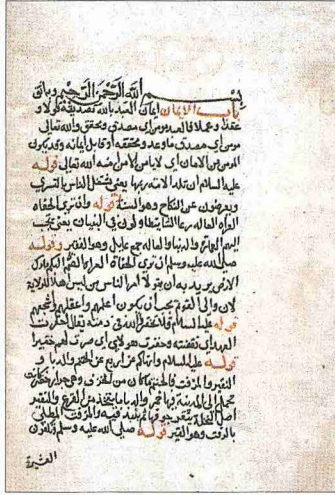
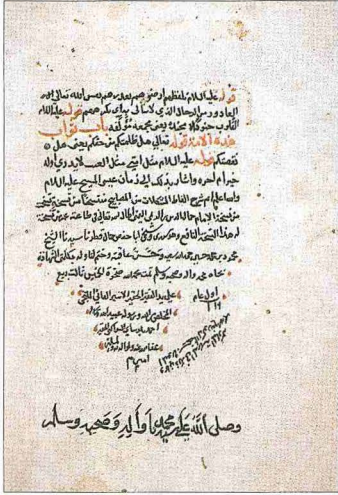
le kenarındaki medresesinin yanına defnedildi.

Sühreverdî Ebû Abdurrahman el-Mâlinî, Ebû'l-Kâsım el-Mümtelî eş-Şürûtî, Ebû'l-Feth Abdülmelik es-Sûfî, Kâdî Ebû'l-Fazl Muhammed el-Levzî, Ebû Mansûr Abdurrahman el-Huzeymî, Hâfız Ebû Sa'd el-Bağdâdî gibi muhaddislerden hadis dersleri almış, Ebû'l-Berekât Abdülvehhâb b. Mübârek el-Enmâtî, Ebû'l-Meâlî Fazl b. Ferrec el-Kâtib ve Ebû Mansûr İbn Hayrûn kendisine hadis icâzeti vermiştir. Oğlu Ebû Muhammed Abdülatif, yeğeni Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, Ebû'r-Rizâ Abdürrahîm, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Müslim b. Süleyman el-Erbîlî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, İbn Asâkir'in oğlu Ebû Muhammed Kâsım, Fahreddin İbn Teymiyye, Ebû'l-Berekât Hasan ed-Dimaşkî gibi kişiler kendisinden hadis almış ve bir kısmı rivayette bulunmuştur.

Verdiği fetvalar dolayısıyla Iraklılar'ın müftüsü unvanını alan Ebû'n-Necîb'in halk arasına bazan sarık, bazan sûfî hırkası, bazan da ulemâ kıyafetiyle çıktığı, müridlerine başta fıkıh olmak üzere zâhir ilimlerini tahsil ettirdiği, ayrıca onlara Serrâc'ın *el-Lumâ'ı* ile kendi eseri *Âdâbü'l-mürîdîn* gibi kitapları okuttuğu kaydedilmektedir. Ebû'n-Necîb sûfilerin el kitabı niteliğinde olan bu eserde önce akaid konularına yer vermiş, ardından şeriat hükümlerinin bilinmesi ve uygulanmasının önemi üzerinde durmuş, daha sonra tasavvufî meselelere geçmiştir. İlim sahibi olmayan tasavvuf ehlinin dinin hükümleri konusunda hadis ve fıkıh âlimlerinin bilgisine başvurmasını, nefisle mücâhede, rızâ, muhabbet, yakın, fenâ, bekâ gibi tasavvufî hal ve makamların zâhir hükümlerine riayetle gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (*Âdâbü'l-mürîdîn*, s. 13-15).

Cemâleddin Hulvî, Ebû'n-Necîb'in amcası Kâdî Vecîhüddin Ömer b. Muhammed'den icâzet alarak başhalifesi olduğunu belirtmekte, öte yandan Ahmed el-Gazzâlî'ye intisap etmekle tarikat silsilesinin bu kanaldan Cüneyd-i Bağdâdî'ye kadar şu şekilde ulaştığını kaydetmektedir: Ahmed el-Gazzâlî, Ebû Bekir en-Nessâc, Ebû'l-Kâsım Gurgânî, Ebû Osman el-Mağribî, Ebû Ali İbnü'l-Kâtib, Ebû Ali Rûzbârî, Cüneyd-i Bağdâdî (*Lemezât-i Hulviyye*, vr. 129^b). Fasîh Ahmed-i Hâfî bu silsileyi Ahmed el-Gazzâlî ile Ebû Bekir en-Nessâc arasına Muhammed el-Gazzâlî'yi de koyarak zikretmiştir (*Mücmel-i Fasîhî*, II, 319).

Sühreverdî'den sonra makamına başhalifesi ve Ebheriyye tarikatının kurucusu



Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'nin *Şerhu ba'zî'l-elfâzî'l-müşkile fi'l-Meşâbih* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 453)

Ebü Reşid Kutbüddîn-i Ebherî oturmuş-tur (Abdurrahman Ebü'l-Ferec el-Vâsîfî, s. 58-59; Hulvî, vr. 132^a). Sühreverdî'nin yanında yetişen yeğeni Ebü Hafs Ömer es-Sühreverdî, Sühreverdîye tarikatını kurmuş, Ammâr-ı Yâsir el-Bitlisî, İsmâil Kasrî gibi şeyhler de Kübrevîye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'yı yetiştirmiştir (Câmî, s. 417-418). Fasîh Ahmed-i Hâfî, Necmeddîn-i Kübrâ'nın bizzat Ebü'n-Necib'den istifade ettiğini gösteren bir silsile kaydetmiştir (*Mücmel-i Faşihî*, II, 319). Ebü'n-Necib'in tasavvuf halkasında yetişenler arasında Ebü Muhammed Abdullah b. Mes'ûd er-Rûmî, Ebü Abdüllah b. Bennâ ve Fahreddin İbn Teymiyye gibi kişiler de vardır.

Eserleri. 1. Âdâbü'l-mürîdîn*. Mürîdlerin tasavvuf yolunda uyması gereken kullardan bahseden eserin metni (nşr. Menahem Milson, Jerusalem 1978) ve bazı Farsça çevirileriyle Farsça ve Arapça şerhleri yayımlanmıştır. Eser ayrıca Ali el-Kârî (*Fethu ebvâbi'd-dîn fi şerhi Âdâbi'l-mürîdîn*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 498), Cemâleddin b. Rükneddin el-Çişti el-Gucerâtî, Muhammed b. Yûsuf ed-Dihlevî ve Şerefeddin Ahmed b. Yahyâ el-Münîrî el-Hindî tarafından şerhedilmiştir (*Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, I, 82-83). **2. Şerhu ba'zî'l-elfâzî'l-müşkile fi'l-Meşâbih** (*Çaribü'l-Meşâbih*). Ferrâ el-Begavî'ye ait *Meşâbihü's-sünne*'nin bazı kısımlarının şerhidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 453, vr. 1^b-52^b). Ömer Rızâ Kehhâle, *Meşâbihü's-sünne* üzerine yapılan en meşhur çalışma olan Hatib et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-Meşâbih*'ini yanlışlıkla Ferrâ el-Begavî'ye nisbet etmiş ve Sühreverdî'nin bu eseri ihtisar ettiğini belirtmiştir (*Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, V, 311). Ebü'n-Necib'in Şâfiî tabakatına dair bir eseriyle (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1101)

Şerhu'l-Esmâ'i'l-hüsnâ adlı diğer bir eserinin olduğu da kaydedilmiştir (Muhammed ez-Zühaylî, s. 710).

Nehcü's-sülûk fi siyâseti'l-mülûk isimli eserin müellifi Ebü'n-Necib Abdurrahman b. Nasr es-Sühreverdî eş-Şeyzerî ile Ebü'n-Necib Ziyâeddin es-Sühreverdî'nin aynı kişi olduğu zannedilerek eser ona nisbet edilmişse de (*Nehcü's-sülûk*, Hüseyin Algül'ün girişi, s. 5-11) bu doğru değildir. *Âdâbü'l-mürîdîn*'den bir alıntı ile başlayan *Risâle mine't-taşavvuf* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3681, vr. 15^b-17^a) ve Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin bir sözüyle başlayan *Risâle fi'l-fakr ve mekâ'idi'n-nefs* adlı risâle (Râgıb Paşa Ktp., nr. 660, vr. 222^b-223^a) Ebü'n-Necib'e ait olmayıp anonim bir derlemenin ibaretidir. Kaynaklarda Ebü'n-Necib'in bazı şiirleri de kaydedilmiştir (İbnü'l-Müstevfî, I, 107-108, 111-112; Safedî, XIX, 48-49).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'n-Necib es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn* (nşr. M. Milson), Kudüs 1977, s. 13-15, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-6; a.mlf., *Nehcü's-sülûk fi siyâseti'l-mülûk: Meliklerin ve Ülkelerin İdare-sinde Tutulacak Yol ve Yöntem* (trc. Nahîfî Mehmed Efendi), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), Hüseyin Algül'ün girişi, s. 5-11; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VII, 197; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XVIII, 180; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 157-158; a.mlf., *el-Kâmil*, XI, 28, 333; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif* (Gazzâlî, *İhyâ*) [Beyrut], V içinde, s. 47, 50, 52, 57, 68, 239, 251; İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu İrbil* (nşr. Sâmî es-Sakkâr), Bağdad 1980, I, 98, 107-112; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 204-205; Abdurrahman Ebü'l-Ferec el-Vâsîfî, *Tabakâtü hırakati's-süfîyye*, Kahire 1305, s. 58-59; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 475-478; a.mlf., *el-İber*, III, 40, 69, 158; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi'l-Bagdad* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 366-367; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 48-49; Yâfiî, *Mi'âtü'l-cenân*, III, 372-373; Sübkî, *Tabakât*, VII, 173-175; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 64-65; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 254; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Faşihî*

(nşr. Mahmûd Ferruh), Meşhed 1340 hş., II, 319; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 11-12, 48, 68, 81; Câmî, *Nefehât*, s. 417-418; Şarânî, *et-Tabakât*, I, 120-121; Ali el-Kârî, *Fethu ebvâbi'd-dîn fi şerhi Âdâbi'l-mürîdîn*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 498, vr. 1^b-2^a; Hulvî, *Lemezât-i Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 129^b-132^a; *Keşfü'z-zunûn*, I, 43; II, 1101; Zebidî, *İk'd*, s. 75; a.mlf., *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 208; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 780; *Hedîyyetü'l-'ârifin*, I, 606-607; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 311; Abdülhüseyn Zerrinkûb, *Cüstücû der Taşavvufi İrân*, Tahran 1367 hş., s. 171-172; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazinetü'l-aşfiyâ* (trc. M. Zahîrüd-din Batî), Lahor 1994, II, 26-30; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbî 1425/2004, I, 82-83; Muhammed ez-Zühaylî, *Mercî'u'l-'ulûmü'l-İslâmiyye*, Dimaşk, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 710; H. Ritter, "Philologica IX: Die vier Suhrawardî", *Isl.*, XXV (1939), s. 35-36; M. Malamud, "Sufism in Twelfth-Century Baghdad: The Sufi Practices and Ribât of Abû Najib al-Suhrawardî", *The Bulletin*, XIII/1-2, Hyderabad 1994, s. 6-18; F. Sobieroj, "al-Suhrawardî, Abû'l-Nağjib 'Abd al-Kâhir", *EP* (Ing.), IX, 778; Süleyman Ulu-dağ, "Âdâbü'l-mürîdîn", *DİA*, I, 337.



REŞAT ÖNGÖREN

SÜHREVERDÎ, Maktûl

(السهروردى المقتول)

Ebü'l-Fütûh Şihâbüddin Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl (ö. 587/1191)

İşrâkî felsefe akımmı kuran filozof.

549 (1154) yılında İrân'ın kuzeybatısında yer alan, şimdiki Zencân şehri yakınındaki Sühreverd kasabasında doğdu. İlk gençlik yıllarında Merâğa'ya gitti ve orada Fahreddin er-Râzî'nin hocası olan Mecdüddin el-Cîlî'den felsefe ve fıkıh usulü öğrenimi gördü. Ardından tahsilini sürdürmek amacıyla İsfahan'a geçerek burada Zahîrüd-din el-Kârî olarak anılan Zahîr el-Fârisî'den Ömer b. Sehlân es-Sâvî'nin *el-Beşâ'irü'n-Naşiiriyye fi'l-mantîk* adlı eserini okudu. Sühreverdî'nin mantık formasyonu kazanmasında bu eserin önemli etkisi oldu. Kendisinin Fahreddin er-Râzî ile okul arkadaşı olduğu yolundaki bilgi (Nasr, s. 56-57), aynı hocadan okudukları mânasında değil birbirlerini eserleriyle tanıdıkları şeklinde kabul edilmelidir. Bunu Şehrezûrî'nin Râzî ile Sühreverdî'nin birbirleri hakkındaki kanaatlerini aktarmasından anlamak mümkündür (*Târîhu'l-hükemâ*, s. 381). Bu iki düşünürün şahsen görüştüklerine dair kesin bilgi bulunmamaktadır (Marcotte, s. 37). İsfahan'daki tahsili esnasında İbn Sînâ geleneğini tamamıyla özümlediği anlaşılan Sühreverdî daha sonra Anadolu'ya geçti.